

kulturi. Folkloristika je ime za znanost, ki se omejuje na to področje. Pojem je sestavljen iz dveh starih angleških besed »folk« (se pravi ljudstvo) in »lore«, kar pomeni vedenje, modrost. V dobesednem pomenu gre torej tu za ljudsko znanje, za ljudsko modrost.« Na straneh 123 in 124 je zapisano tole: »Glede na dolgotrajni razvoj etnologije na osnovah, ki so sicer že za dobršen del današnje etnološke raziskovalne dejavnosti neuporabne, je treba vsekakor računati tudi z dediščino, ki je ne gre zametovat. Tu je mišljeno predvsem preučevanje kulturnih sestavin, ki jim je bil po starejših teoretičnih načelih pripisan ljudski značaj. Čeprav bi zgodovinska obravnava marsikaterega od ljudskokulturnih elementov sodila prej v katero od specializiranih kulturnozgodovinskih disciplin, je določena kontinuiteta v raziskavah vendarle nujna. Korenitejši odmik etnologije od te tematike bi povzročil vrzel, ki bi pomenila nepopravljivo škodo. V skladu z etimološko vsebino besede folkloristika so njeni, t. j. folkloristični okviri še najbližji etnološkim raziskavam številnih ljudskokulturnih sestavin. Folkloristiko bi lahko tudi v sedanjem položaju označili kot tisti del etnologije, ki se ukvarja z ljudskimi stvaritvami, s sestavinami, ki so rezultat ljudskega znanja, ljudskega vedenja ... Sicer pa se folkloristika ali preko folkloristike tudi etnologija povezuje z najrazličnejšimi drugimi disciplinami, npr. muzikologijo, literarno in umetnostno zgodovino, lingvistiko, gledališko zgodovino itd.« – Doslej se še ni nihče oglasil, ki bi potožil ali se pritožil, da pišemo v učbeniku eno in učimo drugo.

V učnem programu PZE za etnologijo ni bilo v celotnem razdobju štiridesetletnega obstoja oddelka toliko »folkloristike«, kot jo je »v zadnjem času«, ko slušatelji 3. letnika obvezno poslušajo predavanja in obiskujejo vaje iz predmeta Slovensko ustno slovstvo.

»V zadnjem času« je PZE za etnologijo poskrbela, da so specialisti, ki delajo v raziskovalnih in drugih etnoloških ustanovah, v posebnem nizu predavanj predstavili svoje delo. Vsi so prijazno obljubili, da bodo sodelovali pri pisanju posebnega učbenika za metodiko raziskovalnega dela, ki bo za študente obvezen. Med predavatelji in pisci je kaka polovica »folkloristov«.

Kje so potemtakem današnji problemi razmerja med etnologijo in slavistiko? Gledano z etnološkega zornega kota, posebnih problemov ni. Treba je le računati z dejstvom, da se je slovenska etnologija osamosvojila, ki v zastarelih idejah, v folklorističnih predmetnih okvirih in metodologijah, ki niso več za rabo, ne vidi perspektive. Zato se tudi ne pusti posiljevati z nazori iz starih »slavističnih« časov.

Slavko Kremenšek  
Filozofska fakulteta v Ljubljani

## JANKO BEZJAK IN NJEGOVI POGLEDI NA FRAZELOGIJO

Zgodovina slovenske jezikovne misli še ni napisana. Še veliko premalo vemo, kako so k nam prihajale in kako so se pri nas oblikovale ideje o jeziku kot sistemu, kako so nastajala pravila, po katerih se ta sistem ravna, in kako so nato ta pravila vplivala na nadaljnji razvoj jezika. Še vedno čakajo kritično izdajo dela velikanov slavistike Kopitarja, Miklošiča, Oblaka, še vedno premalo vemo o drugih pomembnih slavistih, čigar delovanje je privedlo do oblikovanja slovenistike. Prav tako malo pa vemo tudi o nekaterih prizadevnih delavcih na področju slovenistike, ki jim usoda ni naklonila možnosti, da bi se v celoti posvetili preučevanju slovenskega jezika, a so vendar prispevali k ustvarjanju slovenskega jezikoslovja. Med take može šteje tudi Janko Bezjak, šolnik, kot skromno pravi o sebi v Slovenskem biografskem leksikonu. Ob njegovem prispevku slovenistiki sem se ustavil predvsem zato, ker menim, da z nekaterimi svojimi spoznanji pomeni začetke tiste panoge jezikoslovja pri Slovencih, ki je v zadnjem času postala tako privlačna za raziskovalce jezika, za začetke slovenskega znanstvenega pogleda na frazeologijo. Rad bi povedal, kaj je privedlo tega zanimivega moža do preučevanje stalnih besednih zvez, do kakšnih ugotovitev se je pri tem dokopal, kako jih je posredoval javnosti in na kakšen odmev so naletele pri Slovencih. Pri tem sem se opiral predvsem na gradivo, objavljeno v tedanjem tisku in v Bezjakovi knjigi Posebno ukoslovje slovenskega učnega jezika v ljudski šoli.

Janko Bezjak se je rodil 15. aprila 1862 pri Sv. Trojici v Halozah. Oče mu je bil učitelj. Zgodaj je umrl in mati se je preselila najprej v Ptuj, nato v Maribor. Tu je Janko končal gimnazijo in šel študirat v Gradec. Študiral je klasično filologijo, nemščino in slovenščino. Po končanem študiju se je zaposlil v Mariboru, najprej na gimnaziji, nato na učiteljsišču. Kmalu je postal šolski nadzornik, najprej za dva, nato kar za tri šolske okoliše: Št. Lenart, Slovensko Bistrico in Maribor. 1906. se je preselil v Ljubljano, kjer je bil najprej profesor, nato še ravnatelj II. gimnazije. Leta 1911 je bil premeščen v Gorico in je postal ravnatelj gimnazije. Obenem je dobil naziv vladnega svetnika. 1913. je postal ravnatelj slovenskega učiteljsišča v Gorici, a že naslednjega leta je bil prestavljen v Ljubljano, kjer je postal nadzornik za srednje šole. To funkcijo je opravljal tudi po vojni, vse od leta 1924. do upokojitve. Nato se je pre-

selil nazaj v Maribor, kjer je ostal do smrti. Leta 1928 ga je zadela kap, od katere se ni več opomogel. Umrl je 29. novembra 1935.

Znanstveno delo Janka Bezjaka obsega nekaj področij. Deloval je kot germanist, kot pedagog in kot slavist. Začel je kot germanist. Njegova doktorska disertacija je bila posvečena *Passionalu*, zborniku nemških srednjeveških legend iz XIV. stoletja. Vendar se z nemško literaturo ni več ukvarjal. Svoje poznavanje nemščine je usmeril v kar najuspešnejše poučevanje Slovencev tega zanj tedaj tako potrebnega jezika. Ob pomoči svojega mentorja in ravnatelja na učiteljskiču, znanega pedagoga Henrika Schreinerja, je pričel 1897. objavljati vrsto vadnic za pouk nemščine v slovenskih osnovnih šolah. Kot dodatek učbenikom sta objavila še posebna navodila o rabi vadnic. Uspeh, ki sta ga dosegla s temi vadnicami, in ideje, ki sta jih avtorja razvijala, so usmerile Bezjaka v novo področje, v slavistiko. H germanistiki se je vrnil šele proti koncu svojega delovanja, ko je v letih 1924–1929 sam pripravil nemške vadnice za srednje šole.

Drugo področje je strokovnega in znanstvenega delovanja Janka Bezjaka, tisto, ki mu je prineslo največ ugleda in kjer je dosegel največ, je pedagogika. Njej se je posvetil, ko je postal ravnatelj v Ljubljani, in ji je ostal zvest vse svoje življenje. Svoja spoznanja je posredoval javnosti v številnih člankih, predvsem pa v dveh knjigah: *Občna zgodovina vzgoje in pouka s posebnim ozirom na ljudsko šolstvo za moška in ženska učiteljska* (1921) in *Vzgojeslovje s temeljnimi nauki o dušeslovju za učiteljske in srednje šole* (1923). Drugo knjigo je napisal v sodelovanju z Dragotinom Pribilom.

Za nas je najbolj zanimivo Bezjakovo delovanje na področju slavistike. Podobno kot pri germanistiki se je z literarno zgodovino ukvarjal manj kot z jezikom. Od pomembnejših del je treba omeniti izdajo *Slomškovih pesmi* (1896), *razpravo o Jenkovi poeziji* v *Ljubljanskem zvonu* (1899) in obširen *nekrolog Franu Levcu* v *Domu in svetu* (1917).

Bolj obširno je njegovo jezikoslovno delo. Za slovenščino se je pričel zanimati že zelo zgodaj. Prvi njegovi objavljeni članki so bili posvečeni prav slovenščini. V *Popotniku* je od 1894. dalje objavljал svojo razlago in kritične poglede na tedaj zelo znano Kernovo teorijo o stavčnih členih. Rezultati teh študij in uspeh, ki ga je dosegel s svojim sodelovanjem pri nemških vadnicah, ga je usmeril k vadnicam za slovenski jezik. Skupaj s Schreinerjem sta napisala pet zvezkov slovenskih jezikovnih vadnic »za tesno združeni pouk slovnice, pravopisja in spisja«. V tem času ga je Schreiner pritegnil k sodelovanju v *Slovenski šolski matici*. Kot član in odbornik tega društva in kot šolski nadzornik je veliko predaval na različnih zborovanjih in srečanjih. Večino predavanj je nato objavil, predvsem v *Popotniku*. V njih je v prvi vrsti govoril o sintaksi, druge panoge so manj zastopane, pač pa si je mogoče iz posameznih drobcev izoblikovati podobo, ki jo je imel Bezjak o tej ali oni panogi jezikoslovja. Nas zanima predvsem, kaj je povedal o frazeologiji.

O frazeologiji je Bezjak pisal v glavnem v treh člankih: *Kako se naj obravnavana berila izkoriščajo v jezikovnem smislu na poseben način* (1901), *O razlaganju besed, izrazov in rekel pri obravnavi beril v ljudski šoli* (1902) in *Načela za etimološko-sinonimski slovar* (1903). Vsi trije so izšli v *Popotniku*. Osnovne misli je nato ponovil tudi v svoji knjigi *Posebno ukoslovje* (1906).

Frazeologija je Bezjaku »nauk o frazah in reklih«, ki je sestavni del »onomatike«. »Z besedo onomatika značimo nauk o pomenu in tvorbi besed«, pravi med drugim v svoji knjigi. Deli jo v tri panoge: etimologijo, sinonimiko in tropologijo.

»Del nauka, ki se peča s tvorbo besed, imenujemo tudi, kakor nam je znano, etimologija. Ker pa često spoznamo pomen besede iz njenega rodu in postanka, spada etimologija tudi k nauku o pomenu besed. Pri pomenu pa moramo dalje paziti na besede enakega ali sličnega pomena, o čemer nas uči sinonimika ali nauk o istoznačnicah; tudi tu je paziti na prvotni, pravi in preneseni pomen, o čemer govori tropologija ali nauk o tropih ali prenosih. K tej prištevamo tudi nauk o figurah ali frazologijo, »to je nauk o frazah ali reklih.«

Torej je Bezjaku frazeologija del onomatike. Temu bi danes rekli verjetno semantika, saj pravi dalje:

»... onomatika ni, kakor menijo nekateri slovničarji, del slovnice... slovnica obrača pozornost na vnanjost, na jezikovne oblike, onomatika pa zgolj na notranjost, na smisel besed in besednih skupin.«

In kaj pomeni Bezjaku beseda »reklo«? O tem pravi:

»Rekla so skupine besed..., ki z njimi izrazujemo razmerja med stvarmi ter njihovih dejalnostjo in ki se prilegajo po eni sestavljeni predstavi. Zategadelj prihajajo te skupine kot celota v našo zavest, pomnimo jih kot celoto ali skupino, na katero se je treba pri razlaganju ozirati.«

Rekla mu torej pomenijo stalne besedne zveze, za katere je značilno, da jih v govoru prikličemo iz spomina kot celoto in jih ne tvorimo sproti, kot pri prostih besednih zvezah. Taka zveza služi kot znak za določen pojem ali odnos v stvarnosti, torej ima pomen le kot skupina.

»Rekla so dvojca«, pravi dalje Bezjak, »ali rabimo besede tvorjajoče v svoji skupini reklo, v prvotnem pomenu ali v prenesenem.« Iz primerov, ki jih navaja, je videti, da mu pri prvi skupini gre bolj za vprašanje rekcije in le v manjši meri za besedne zveze, ki bi jim danes rekli frazeološki sestavi, frazeologem, pri katerih je pomen enak vsoti pomenov posameznih njegovih komponent. Zanje nekatere frazeologi sicer trdijo, da še ne štejejo k frazeologiji, ker ne izpolnjujejo ene od zahtev frazeologije, to je, da mora pri frazeologem priti tudi do desemantizacije, do izgube pomena posameznih komponent. Tej zahtevi pa v celoti zadostijo rekla, ki jih Bezjak druži v drugo skupino, za katero pravi:

»Druga vrsta rekel je ona, kjer se ta ali ona beseda izpremeni na svojem prvotnem pomenu, kadar se združi z drugimi v eno celotno misel.« Na nekem drugem mestu pravi še natančneje: »Mnogokrat se izpremeni pomen besede, osobito glagola, če se združi z drugimi besedami v reklo.« Nedvomno gre za jasno oblikovano zavest, da pri reklih prihaja do desemantizacije. Tako taka rekla lahko mirno štejemo za frazeologeme tudi po merilih pristašev frazeologije v ozkem pomenu besede.

Zanimivo je, da je v svojih člankih Bezjak k reklom štel tudi »prilike in podobe«, za katere pravi: »Podobe so razen tega pravo bistvo poetične govornice. Le one ji podajajo tisti neizrečni blesk, ki je razlit po vsakem pravem pesniškem umotvoru.« Gre torej za individualne tvorbe posameznih pesnikov, ki pa štejejo še k govoru in še niso postale enote jezika, jezik jih še ni sprejel v svoj sistem. Verjetno se je tega zavedel tudi Bezjak sam in v knjigi, ki je izšla nekaj let kasneje, o takih zvezah ni več govoril kot o reklih, ampak jih imenuje »slikoviti izrazi ali jezikovne podobe«, tudi »jezikovne slike«. Mednje šteje predvsem »prenose ali metafore« in »poosebitve ali personifikacije«. S to korekturo je še ostreje zarisal meje svojega »rekla«, ki s tem v glavnem sovпада z danjšnjim pojmom frazeologem.

Še eno rešitev, ki jo ponuja Bezjak v zvezi s frazeologijo, bi kazalo omeniti. To je vprašanje, kako predstaviti frazeologem v slovarju, vprašanje slovarske oblike frazeologema. Ali ga kaže navajati v slovarju v obliki, kot jo pač srečamo zapisano v gradivu, ali naj jo prilagodimo potrebam slovarja. O tem govori Bezjak v zvezi z izpisovanjem rekel v posebne zvezke, ki jih priporoča kot obliko metodne obravnave.

»Da se bodo te besede in ta rekla bolj prijala učenčevega spomina, naj delajo učenci v indirektnem pouku z njimi naslednje naloge: a) naj jih izpisujejo v svoje jezikovne vadnice. To prepisovanje naj se začetka vrši doslovno, pozneje pa tako, da stavijo posamezne samostalnike, pridevnike itd. sploh imena pri izpisovanju v imenovalnik, glagol pa v nedoločnik.« Slovarska oblika frazeologema naj bo torej v nedoločniku, če je osnovna komponenta glagol, sicer pa v imenovalniku ednine.

Če hočemo oceniti pomen in vrednost Bezjakovih pogledov na vprašanje frazeologije, si je treba predstavljati raven slovenistike tistega časa. V tem času se je nekdanja slavistika pri Slovencih pričela ločevati v tri samostojne vede: jezikoslovje, literarno zgodovino in narodopisje. Med pomembnimi nalogami jezikoslovja je bil tedaj še vedno boj za dokončno podobo slovenskega knjižnega jezika. Jezikoslovci so reševali predvsem vprašanja pravopisa, pravorečja, sicer pa so bili v ospredju programskega dela zgodovinska slovnica in narečja. Druga področja so bila še v povojih in prepuščena posameznikom. Eden takih je bil tudi Bezjak. S svojimi nazori o frazeologiji, o reklu kot frazeološki enoti, pa tudi s svojimi pogledi na semantiko in nekatera druga jezikoslovna vprašanja je bil daleč pred svojim časom, saj smo dobili Slovenci prve sistematizirane predstave o frazeologiji šele sedemnajst let po Bezjaku.

Zanimivo bi bilo ugotoviti, kako so ideje, ki jih je zagovarjal Bezjak, prodirale v javnost in ali so imele odmeva. Tisti čas so v različnih gimnazijskih poročilih ali izvestjih izhajali posebni latinsko-slovenski frazeološki slovarčki. V ocenah nekaterih slovarjev v revijah srečamo med drugim tudi zahteve po upoštevanju frazeologije. Težko je brez podrobnejšega preučevanja ugotoviti, ali je nanje vplival Bezjak s svojimi članki, ali so imeli skupnega vzornika, ali so celo ti klasični filologi vplivali na Bezjaka, ki je bil po izobrazbi tudi klasični filolog. Nobenega dvoma pa ni, da je bil eden od nadaljevalcev Josip Brinar s svojim člankom O reklih in njih uporabi v šoli, objavljenem v Popotniku 1906. Prav tako je gotovo, da je sklep, sprejet na drugem občnem zboru Slovenske šolske matice dne 27. decembra 1903, da naj bi Matica izdala »etimološko-sinonimski in frazeološki slovar na podlagi citank in Pleteršnikovega slovarja«, nastal na Bezjakovo pobudo. Takrat je bil član uprave društva in zelo dejaven prav na področju slovarstva. O tem priča tudi članek Načela za etimološko-sinonimski slovar, ki je izšel 1903. v Popotniku. Zanimivo je, da je zamisel o podobnem slovarju našla svoje mesto tudi v enem od dokumentov slavističnega društva Slovenije. Na svojem prvem občnem zboru 19. maja 1935. je bilo v »smernicah za novo poslovno leto« rečeno: »Znanstvena naloga društva pa bi bila, da zbira gradivo za historični in frazeološki slovar knjižnega jezika.« Kdo je pobudnik teh načrtov in kako so jih uresničevali in zakaj jin niso uresnili, so vprašanja, ki še čakajo rešitev. Ni pa nemogoče, da je zamisel odmev prav Bezjakovih prizadevanj. To je še eno opozorilo, da se je treba lotiti preučevanja zgodovine slovenskega jezikoslovja.

Matej Rode  
Gimnazija v Celju